

DODATEK SPECJALNY

IPN

Służyć Bogu, Ojczyźnie i Bliźnim

Za kilka lat ruch harcerski będzie obchodził 100-lecie swego istnienia. Założyli go młodzi pasjonaci, którzy wierzyli, że w ten sposób przysłużą się sprawie odzyskania niepodległości. Od 1919 r. harcerzem stawał się ten, kto złożył Przyrzeczenie zobowiązujące do służby Bogu, Ojczyźnie i Bliźnim. Było ono wyznacznikiem wybranej przez młodego człowieka drogi, a zarazem początkiem wielkiej życiowej przygody. Historia harcerstwa nie była jednak zabawą, ale ciężką i okupioną ofiarą krwi wielu tysięcy młodzieży służbą dla Polski. Losy harcerstwa były bowiem nierozdzielnie związane z tym, co przeszła Polska w XX w. W dodatku przedstawiamy fragmenty z dziejów tego ruchu.

Bartosz Kuświk, IPN Poznań

Od skautingu do „Czarnej Jedyнки”

W walce z okupantami poległo wielu harcerzy. Ginęli w hitlerowskich i stalinowskich łagrach i katowniach, w walce na frontach wojny i w konspiracji. Im wszystkim przyswiecały wypowiedane w uzupełnieniu do Przyrzeczenia słowa Ślubowania Szarych Szeregów: „nie cofnąć się przed ofiarą życia”.

Uznaje się, że twórcami polskiego ruchu harcerskiego było małżeństwo Małkowskich. Andrzej i Olga. To oni powołali pierwsze drużyny skautowe we Lwowie. O wszystkim zadecydował przypadek. Wędług harcerskiej legendy Małkowski spóźnił się na zbiórkę „Sokoła” i został ukarany rozkazem przetłumaczenia

na język polski książki gen. Roberta Baden-Powella „Scouting for Boys”. Po wykonaniu tej pracy przekonał władze „Sokoła”, że skauting to system wychowania, który doskonale nadaje się dla polskiej młodzieży, co więcej, dostrzegł w nim idealne narzędzie do wychowania do walki o niepodległość. Pod „opieką” Towarzystwa

*Mam szczerą wolę
całym życiem
pełnić służbę Bogu
i Polsce,
nieść chętną pomoc
bliźnim
i być posłusznym
Prawu Harcerskiemu*
(1919)

*Ślubuję na twoje ręce
pełnić służbę
w Szarych Szeregach;
tajemnic organizacyjnych
dochować, do
rozkazów służbowych
się stosować,
nie cofnąć się
przed ofiarą życia.*
(1940)

Gimnastycznego „Sokół” w marcu 1911 r. odbył się pierwszy kurs skautowy, a nibawem wyszedł pierwszy numer „Skauta” redagowanego przez Małkowskiego. Ukazał się też podręcznik oparty na brytyjskim pierwowzorze: „Skauting – jako system wychowania młodzieży”.

Małkowski włożył wiele energii w dzieło budowy polskiego skautingu, napisał też książkę pt. „Jak skauci pracują”, która opisuje pobyt Polaków na III Wszechbrytyjskim Zlocie Skautowym w Birmingham. Wiąże się z tym wyjazdem ciekawe wydarzenie. Zlot odbył się w 1913 r., a nasi skauci ze wszystkich zaborów wystąpili pod białą-czerwoną flagą jako reprezentacja narodowa. Nie zmieniły tego nawet protesty przedstawicieli zaborców.

Olga Małkowska była wielką orędowniczką żeńskiego harcerstwa. Założyła we Lwowie pierwszą, żeńską, a trzecią w ogóle drużynę skautową, miała swój olbrzymi wkład w rozwój harcerstwa. Służbę „dziecku” kontynuowała wszędzie tam, gdzie rzuciła ja polska historia – pod zaborami, na emigracji czy po powrocie do Polski, do swojej śmierci w 1979 r.

Początkowo terminy skaut i harcerz były stosowane zamiennie, ale szybko ta druga wersja zaczęła zyskiwać przewagę. Stało się tak za sprawą prof. Eugeniusza Piaseckiego i Mieczysława Schreiberera. Przetłumaczyli oni, twórczo rozszerzając, podręcznik Baden-Powella, nadając mu polski tytuł „Harce młodzieży polskiej”. Tam znalazły się do dziś używane nazwy harcerz czy zastęp, które przyjęły się i wyparły ostatecznie angielskie odpowiedniki. Odznaką harcerzy ok. 1913 r. został krzyż harcerski, którego pomysłodawcą był ks. Kazimierz Lutosławski. Ciekawostką jest fakt, iż projekt ks. Lutosławskiego zajął trzecie miejsce w konkursie na odznakę skautowską, ogłoszoną przez redakcję „Skauta”. Zwyciężył projekt krakowskich skautów, jednak prawdopodobnie był zbyt skomplikowany. Przeważała prostota, choć i krzyż Lutosławskiego przeszedł pewne zmiany, z których najbardziej rzucało się w oczy zastąpienie centralnej gwiazdy lilijką – symbolem światowego skautingu.

Harcerstwo mogło działać jawnie jedynie w zaborze austriackim. W pruskim i rosyjskim zmuszone zostało do konspiracji. Spontanicznie tworzone drużyny „nęciły” przede wszystkim przygotowaniemi do walki z zaborcami, a także nowoczesną formułą wychowania w grupie rówieśniczej, poprzez swoiście rozumianą grę. Angielska idea skautowa poszerzona o polską myśl niepodległościową okazała się niezwykle nośna.

Wybuch wojny światowej niósł młodemu harcerstwu śmiertelne niebezpieczeństwo. Instruktorzy zostali powołani do wojsk państw zaborczych, zrywając więzi ze swoimi środowiskami. Znowu stosunkowo najlepiej trafili poddani cesarza Franciszka Józefa, duża ich liczba znalazła się w Legionach. Harcerze ponieśli w tej wojnie olbrzymie straty. Z wojny nie wróciło wielu bohaterów, choć to jeszcze nie był koniec daniny krwi, jaką w walce o niepodległość i granice miało dać harcerstwo. Wśród poległych harcerzy był Józef Lis-Kula 22-letni pułkownik Wojska Polskiego, który zginął w walce z Ukraińcami. Poległ też twórca harcerstwa Andrzej Małkowski – zginął, gdy okręt, którym płynął z rozkazami gen. Hallera do gen. Żeligowskiego, wpadł w Cieśninie Messyńskiej na minę.

Dotkliwe doświadczenie wojny zaowocowało jednak obeznaniem bojowym, niezastąpionym w późniejszych starciach – powstaniu wielkopolskim, powstaniach śląskich czy wojnie polsko-bolszewickiej. Wojny zrodziły legendę, która przyciągała do harcerstwa kolejne pokolenia patriotycznej młodzieży.

W niepodległej Polsce

Jeszcze trwały walki, kiedy podjęto przerwany przez wojnę proces zjednoczeniowy, zakończony w listopadzie 1918 r. podczas lubelskiego zjazdu. Powstał wtedy Związek Harcerstwa Polskiego, zrzeszający wszystkie środowiska harcerskie na ziemiach polskich. Część delegatów prosto z sali obrad trafiła w szeregi obrońców Lwowa. Powstały wówczas ZHP nie był organizacją masową. Skupiał maksymalnie 50 tys. członków. Była to w większości młodzież miejska o nastawieniu narodowym. Odzwierciedleniem przewagi poglądów narodowych w ZHP byli instruktorzy pełniący funkcję przewodniczącego Związku – Tadeusz Strumiłło (pełnił tę funkcję dwukrotnie 1918–1920, 1923–1925) i gen. Józef Haller (1920–1923).

Krzyż Harcerski według wzoru przedwojennego

Do 1926 r. harcerstwo wypracowało strukturę organizacyjną i wychowawczą, którą po przewrocie majowym próbowali przejąć zwolennicy Marszałka. Nie był to proces nagły i przeprowadzony siłowo. Przy sporej autonomii Głównych Kwater i Chorągwi nie spowodowało to zawrócenia wychowawczych, a piśsudczy osiągnęli przewagę dopiero na początku lat 30., kiedy przewodniczącym ZHP został wojewoda śląski Michał Grażyński. Akcenty z samowychowania zaczęły być przenoszone na wychowanie propaństwowe. Metoda pozostała, zmieniły się priorytety. Związek rósł, przekraczając w 1938 r. liczbę 200 tys. członków.

Zaznaczył się także między dwiema grupami spór ideowy o kierunek rozwoju związku, który trwał aż do wojny. Jedną ze stron było Koło Instruktorów im. Mieczysława Bema – zrzeszające instruktorów o poglądach lewicowych. Drugą – Krąg Świętego Jerzego – zrzeszający instruktorów o poglądach katolicko-narodowych.

Wojna i okupacja

Obywatelski sprawdzian harcerstwo zdało w czasie II wojny światowej celująco. Dziewczeta pierwsze dostrzegły niebezpieczeństwo i już w 1938 r. powołały Pogotowie

Krzyż ZHP z okresu PRL

Harcerek z druhną Józefiną Łapińską na czele; harcerstwo męskie powołało pogotowie wojenne tuż przed wybuchem wojny. Służba harcerska męskiej części Związku podczas kampanii wrześniowej została w znacznej mierze zdeorganizowana przez powołanie do wojska większości instruktorów. Harcerki i harcerze w tych tragicznych dniach niesli pomoc żołnierzom i cywilom, często z narażeniem życia.

27 września 1939 r., gdy stolica jeszcze się broniła, przebywający w niej instruktorzy harcerscy spotkali się w mieszkaniu Stanisława Broniewskiego. Wobec faktu, że legalne władze harcerskie znalazły się za granicą i nie było z nimi kontaktu, 10 członków przedwojennej Rady Naczelnej ZHP podjęło decyzję o zejściu Związku Harcerstwa Polskiego do podziemia i powołaniu konspiracyjnego Naczelnictwa, któremu przewodniczyć miał ks. hm Jan Mauersberger.

W powszechnej świadomości wzmocnionej jeszcze wojennymi zmianami struktury ZHP „Szare Szeregi” są synonimem całości konspiracyjnego Związku. Faktycznie jednak Związek Harcerstwa Polskiego przez całą okupację utrzymał odrębność strukturalną pionów męskiego i żeńskiego. Kryptonim „Szare Szeregi” przyjęło harcerstwo męskie, natomiast dziewczęta przyjęły początkowo kryptonim „Związek Koniczyn”, a po 1943 r. „Bądź Gotów”.

W walce z okupantami poległo wielu harcerzy. Ginęli w hitlerowskich i stalinowskich łagrach i katowniach, w walce na frontach wojny i w konspiracji. Do legendy przeszły harcerskie Bataliony Armii Krajowej „Zośka” i „Parasol”. A postaci Tadeusza Zawadzkiego „Zośki”, Jana Bytnara „Rudego”, Macieja Aleksego Dawidowskiego „Alka” czy Andrzeja Romockiego „Morro” znane są dzięki Aleksandrowi Kamińskiemu chyba każdemu Polakowi. Znane są też postaci Floriana Marciniaka, pierwszego naczelnika Szarych Szeregów, zamordowanego przez Niemców w Gross-Rosen, Bronisława „Orszy” Broniewskiego, naczelnika z czasów powstania warszawskiego, czy Józefiny Łapińskiej, niestrudzonej komendantki Pogotowia Harcerki. Im wszystkim przyświecały wypowiedziane w uzupełnieniu do Przyrzeczenia słowa Ślubowania Szarych Szeregów: „nie cofnąć się przed ofiarą życia”.

W czasie wojny Szare Szeregi opracowały plan wychowawczy „Dziś – Jutro – Pojutrze”. Celem było to, by dziś wychować człowieka, który jutro stanie do walki z okupantem, a pojutrze będzie gotowy do odbudowy wolnej ojczyzny. Dlatego też w wychowaniu starano się eliminować wszelkie elementy, które mogły w trudnych wojennych czasach deprawować młodzież. Program ten realizowano w trzech grupach wiekowych: najmłodszy w wieku 12–14 lat tworzyli drużyny zawiszackie. W zasadzie były to zakonspirowane, spotykające się w domach lub w lesie drużyny i zastępy zdobywające przedwojenne stopnie i sprawności, obowiązywała ich, o ile warunki na to pozwalały, nauka na tajnych kompletach. W ramach programu przygotowujących do służby pomocniczej o kryptonimie

Defilada zastępu harcerek przed marszałkiem E. Śmigłym-Rydzem z okazji święta 15 sierpnia, Kraków 1939 r.

„Mafeking” zawiszacy zdobywali umiejętności z zakresu łączności czy udzielania pierwszej pomocy. W czasie powstania warszawskiego to głównie oni byli listonoszami Harcerskiej Poczty Polowej.

W wieku lat 15 harcerz przechodził do poziomu Bojowych Szkół, które zajmowały się, poza rozwijaniem postaw i umiejętności harcerskich, małym sabotażem. W jego ramach zrywano niemieckie flagi, malowano hasła i kotwice na murach czy też dekorowano polskimi flagami ulice miast w polskie święta narodowe. Najstarsi, pełnoletni harcerze służyli w Grupach Szturmowych oddanych do dyspozycji Kierownictwa Dywersji AK tzw. Kedywu. To z nich utworzono bataliony „Zośka” i „Parasol”. Wiele z Grup Szturmowych utworzyło oddziały partyzanckie. Struktura Szarych Szeregów odzwierciedlała przedwojenną strukturę organizacji harcerzy, używano pszczelarskiej terminologii, i tak „Pasieka” to zakonspirowana Kwatera Główna, „ul” – chorągiew, „rój” – hufiec, „rodzina” – drużyna, a „pszczoły” – zastępy.

Harcerstwo żeńskie poszło trochę inną drogą, przede wszystkim oddawało łączniczki i sanitariuszki do oddziałów AK, a poza tym cały czas współpracowało z jawnie działającymi Polskim Czerwonym Krzyżem oraz Radą Główną Opiekunczą. Harcerki stanowiły rdzeń Wojskowej Służby Kobiet, zresztą na początku 1943 r. całe szkolenie wojskowe harcerek przeszło na WSK. Osobno od Szarych Szeregów działało również Harcerstwo Polskie (krypt. „Hufce Polskie”), powołane przez instruktorów związanych z Kręgiem św. Jerzego.

Komuniści przeciwko harcerzom

Po wojnie harcerstwo, mimo że zostało poddane dużemu naciskowi, dość długo zdołało utrzymać wewnętrzną niezależność. Oczywiście komuniści powołali Tymczasową Radę Naczelną złożoną w dużej części z posłusznych sobie ludzi, i w dodatku niezwiązanych z harcerstwem, rozpoczęto też walkę z „badenpowellizmem”, co nazwano „walką o nowe harcerstwo”. Z czasem zmieniono też Prawo i rotę Przyrzeczenia Harcerskiego, a jednak do likwidacji ZHP w 1950 r. nie zdecydowano się na zwołanie zjazdu walnego w obawie przed „reakcyjnymi elementami”.

Również zmiany w strukturze Związku Harcerstwa Polskiego nie dawały gwarancji przejęcia kontroli i zaprowadzenia własnych porządków, dlatego też rozmyślano metodykę i ideały harcerskie. Nie odtworzono ostatecznie w pełni przedwojennej struktury, a ponadto, co chyba najważniejsze, poprzez włączanie do ZHP ludzi niezwiązanych z harcerstwem, za to wiernych działaczy komunistycznych, przejmowano wychowanie dzieci i młodzieży. Komuniści pragnęli przede wszystkim pozyskać sztyld, a nie ideę, z którą od samego początku podjęli walkę. Część harcerzy próbowała przeciwstawić się tworzeniu z ZHP organizacji pionierskiej typu sowieckiego. Najbardziej zapalczywi zaczęli tworzyć konspiracyjne

Harcerze z Kleparowa maszerują ze sztandarem na uroczystość patriotyczną, Lwów 1938 r.

zastępy, drużyny, a sporadycznie nawet hufce. Tam, gdzie nie powstała harcerska konspiracja, druhowie przystępowali do organizacji różnych nurtów politycznych i wojskowych. Działalność podziemna nasiliła się zwłaszcza w latach 1949–1951, kiedy władze wobec niepowodzenia działań zmierzających do całkowitego opanowania ideologicznego ZHP zarzuciły próby przejęcia kontroli nad związkiem i stopniowo wcieliły go do Związku Młodzieży Polskiej (ZMP) jako jego młodzieżową przybudówkę, zezwalając na przynależność do harcerstwa jedynie dzieciom do 16 roku życia.

Bardzo często spotykaną formą oporu instruktorów i harcerzy starszych, alternatywną do konspiracji, było działanie drużyn na granicy legalności. Polegała ona na jawnej działalności i jednoczesnym ignorowaniu wszelkich sprzecznych z duchem harcerskim zarządzeń odgórnych. Formuła ta upadła z chwilą likwidacji Związku Harcerstwa Polskiego w 1950 r. W tym czasie sporadycznie można było kontynuować działalność w tzw. Organizacji Harcerskiej Związku Młodzieży Polskiej (OH ZMP), zdarzały się przypadki kontynuacji działalności harcerskiej w ramach Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK), lub Polskiego Czerwonego Krzyża (PCK).

Wcielenie ZHP do Związku Młodzieży Polskiej nie tylko było nielegalne, zarówno w świetle prawa powszechnego, jak i statutu ZHP, ale również niegodzi-

we. Komuniści zawłaszczyli w ten sposób tę niewielką część majątku uratowaną z pożogi wojennej i tę ciężko wypracowaną już po wojnie. Harcerz natomiast stawał się kandydatem na członka ZMP. Przyrzekał uroczystie wobec kolegów i Narodu Polskiego, uczyć się i pracować dla dobra Ojczyzny i „sprawy socjalizmu”. Faktyczna likwidacja ZHP miała jeszcze jedną bardzo ważną konsekwencję: aż do 1956 r. zniknęła cała harcerska symbolika. Krzyż Harcerski zastąpiła tzw. Czuwajka, zniknęły mundury i lilijki.

Nieudane odrodzenia ZHP

Dopiero „Poznański Czerwiec” i październikowe przeobrażenia 1956 r. umożliwiły odrodzenie Związku Harcerstwa Polskiego i przywrócenie tradycyjnej symboliki. Stało się tak na zjeździe działaczy harcerskich w Łodzi, w grudniu tegoż roku. Szybko jednak okazało się, że w PRL nie ma miejsca na niezależny ruch harcerski według wzorów przedwojennych. Władze odrodzonego ZHP powoli marginalizowały wpływy przedwojennych instruktorów, niektórym zaś odmówiono prawa powrotu do organizacji. Ostatecznie władze wykonały manewr, który nie udał się przed 1950 r. Z harcerstwa zrobiono w latach 60. wydmuszkę: na zewnątrz wszystko pozostało jak kiedyś, były mundury, lilijki i krzyże, ale wewnątrz nie było już miejsca na służbę Bogu i Polsce. Pozostało jedynie stanie na straży socjalizmu i przyjmowanie kolejnych roczników „obowiązkowych” członków, których było w latach 80. nawet 3 mln.

Na prawdziwe odrodzenie ruchu harcerskiego trzeba było czekać do lat 80. Pierwszym jego symptomem była grupa harcerzy z „Czarnej Jedyki” Warszawskiej, która wraz z Antonim Macierewiczem i Piotrem Naimskim w 1976 r. zainicjowała akcję pomocy prześladowanym uczestnikom wypadków czerwcowych w Radomiu i Ursusie. W latach 80. zaczęło powstawać coraz więcej niezależnych drużyn harcerskich – w większości na bazie tych ze „starego” ZHP. Harcerstwo odrodziło się całkowicie wraz z końcem PRL.

Wojciech J. Muszyński, IPN Warszawa

Harcerstwo Polskie – „Hufce Polskie” (1939–1946)

Harcerstwo Polskie stanowiło część szeroko pojętego ruchu narodowego, niezależnie od jego wewnętrznych podziałów politycznych. Miało ono wychowywać świadomych Polaków, ludzi silnych duchem, nienagannych moralnie, odpowiedzialnych za los Polski, gotowych do ofiar dla ojczyzny i narodu.

Środowisko tworzące podziemną organizację Harcerstwo Polskie wywodziło się z nurtu katolicko-narodowego. W latach 30. działacze ci rywalizowali o wpływy w ZHP z konkurentami o poglądach sanacyjnych. Obie grupy reprezentowały przeciwstawne wizje pracy harcerskiej i wychowania młodzieży.

Działacze katolicko-narodowi kładli nacisk na wychowanie młodzieży w duchu narodowym, negowali pomysły przyjmowania do ZHP nie-Polaków, uważając, że szkodzą to wewnętrznej spójności drużyn oraz będzie

skutkowało zaniedbaniami w wychowaniu patriotycznym. Najistotniejszą rolę w procesie kształtowania młodzieży przypisywano wychowaniu religijnemu. Narodowcy bronili zasady elitaryzmu harcerstwa, wynikającej z jego metody wychowawczej opartej na kontakcie instruktor-harcercz, co w przypadku umasowienia ruchu i zwiększenia liczby podopiecznych spowodowałoby ograniczenie kontroli nad wychowaniem w drużynie. Natomiast pilsudczycy byli indyferentni religijnie i w dużej części wyznawali światopogląd lewicowy, propagowali wychowanie w duchu państwowym i postulowali przyjmowanie w szeregi ZHP mniejszości narodowych. Uważali też, że należy odejść od kryteriów elitaryzmu w doborze członków ZHP i nastawić się na masowość, co pozwoli obłą wpływaniami harcerstwa szersze rzesze młodzieży.

Zręby niezależności

Przełomem w historii harcerstwa był XI Zjazd ZHP w Krakowie w 1931 r., kiedy to reprezentanci nurtu narodowego zostali odsunięci z władz związku. Nowe kierownictwo ZHP, przejęte przez zwolenników obozu sanacyjnego, szybko rozprawiło się z opozycyjnymi instruktorami: część z nich utraciła swoje stopnie lub została zawieszona w prawach harcerskich. Represje skonsolidowały środowisko narodowe. W 1932 r. został zawiązany Krąg Starszoharcerski św. Jerzego, który utworzyli harcerze z dwóch elitarnych drużyn warszawskich: 2. Warszawskiej Drużyny Harcerskiej z Gimnazjum im. J. Zamoyskiego oraz 23. WDH tzw. Pomarańczarni z Gimnazjum im. Batorego. Krąg liczył ok. 100 harcerzy i harcerek. Była to kuźnia kadr instruktorskich, które miały w przyszłości wychowywać młodzież harcerską w duchu katolicko-narodowym. Działacze Kręgu utrzymywali ożywione kontakty z grupami harcerskimi o podobnym profilu ideowym w innych ośrodkach. Krąg rozwijał się do wybuchu II wojny światowej.

Konspiracja 1939–1945

Wybuch wojny na krótko zjednoczył narodowych i sanacyjnych antagonistów w harcerstwie – wspólnie powołano w Warszawie Pogotowie Harcerzy, które miało współpracować z wojskiem i służyć pomocą ludności cywilnej. Jednak grupie zbliżonej do pilsudczyków zabrakło woli porozumienia, co zaznaczyło się w czasie zakładania struktur harcerskich w konspiracji – Szarych Szeregów. W kierownictwie Szarych Szeregów, w którym przeważali harcerze znani ze swych sanacyjnych i lewicowych przekonań (Aleksander Kamiński, Florian Marciniak), nie znalazł się ani jeden przedstawiciel nurtu narodowego. W tej sytuacji 27 października 1939 r. w Warszawie z inicjatywy Stanisława Sedlaczka powstała nowa organizacja – Harcerstwo Polskie, pod konspiracyjnym kryptonimem „Hufce Polskie”.

Władze HP tworzyli: naczelnik Stanisław Sedlaczek „Sas”, zastępca naczelnika ds. harcerzy, Witold Sawicki, zastępczyni naczelnika ds. harcerek Halina Sadkowska. Główną Kwaterą Męską kierował Kazimierz Burmajster „Zenon”, Główną Kwaterą Żeńską kierowała Jadwiga Wróblewska „Dygnia”, a kapelanem HP był ks. Bronisław

HARCERZ

Wilno, Grudzień 1933

Nr. 12.

Rok 1.

W WALCE O PISKA POLSKIE

Ruch harcerski w Polsce był jednym z tych, które parły się w swojej ideologii przeciw wszystkim na pierwiastkach katolickich i narodowych, łączność z tradycją i historią naszego narodu, katolicyzmem – ujęty w formie kosciolka wojującego – to są to najb. rodzim. podstawowe ołomony pracy harcerskiej, które są jednocześnie fundamentem nowoczesnej ideologii polskiego ruchu narodowego. To jednolite podstawy siłą rzeczy musi stawić harcerstwo w rzędzie organizacji młodzieżowych o par excellence narodowym charakterze. Stąd nikogo nie powinno dziwić, że w ramach programu pracy drużyny harcerskiej bezwzględnie musi być również zawarty punkt: „wychowanie narodowe”. Punkt ten powinna być prowadzona praca mająca na celu wyrobienie i ustalenie wśród członków starszych światopoglądu – takiego światopoglądu, który bez żadnych zastrzeżeń musi wypływać z ideologii harcerskiej, a więc i narodowej. A pamiętajmy, że naszą nacelną zasadą jest: „Bóg, konsekwentnym katolicyzmem i bańką konsekwentnym Polakiem”. Z tych względów artykuł ten rozpoczyna cykl, który będzie jakby wykładem ideologii narodowej polskiej, zaczynasz pod uwagę, że ten jest tu na. Istotny związek z ruchem narodowym w Polsce i jego praca, w dzisiejszym artykule chcemy krótko omówić jego historię i przeobrażenia ideologiczne.

Historia polskiego ruchu narodowego od jego początków do roku 1945. Siłą rzeczy w pierwszych dniach jego istnienia silny wpływ polityki i wiaru. Zupolny niemal brak pierwiastków religijnych. Okras ten możemy nazwać rozumem: nacjonalizmem budującym się pod wpływem nieloli.

Pierwszą formą organizacyjną było Liga Polska w Szwajcarii, której przewodniczącym był T. T. Józ / Z. Mirkowski / Jednocześnie w Warszawie działała w Związku Młodzieży Narodowej / Zet / Roman Lewicki – dzięki któremu znowu pojawia się w jego życiu. Wzrostem jednak działalności rozpoczyna się w Warszawie w ramach Ligi Narodowej. Tworzącej jej i jednocześnie wkręcającymi polską myśl narodową byli: Roman Dewski, Zygmunt Salicki i Jan Ludwik Pożłowski. Ludzie ci niezłomnie pracowali i stworzyli mocne fundamenty pod przyszły wielki ruch narodowy. Nacelną zasadą Ligi Polskiej w okresie przed 1914 rokiem i jak równość – w czasie wojny światowej była przeciw wszystkim łącznie do połączenia się wszystkich trzech zborów w jednym organizmie państwowym. Ruch ten nazwany stąd był Wszechpolskim.

„Harcercz” – jedno z pism „Hufców Polskich” z 1942 r. (z powodów konspiracyjnych datowane na grudzień 1939 r.)

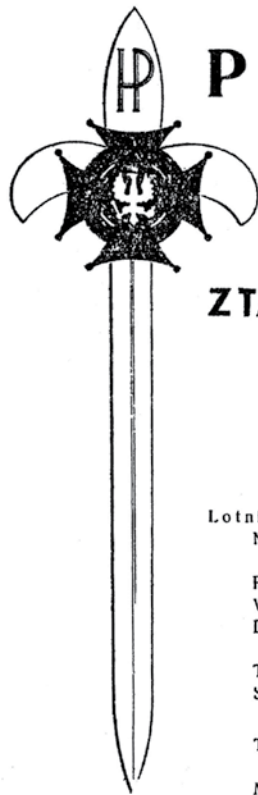
Kulesza. Jednostką organizacyjną HP była drużyna składająca się z czterech zastępów (po 6–10 osób każdy). Młodzież harcerska dzieliła się na: zuchy (8–10 lat), młodszych harcerzy i harcerki (11–15 lat), harcerzy i harcerki (16–18 lat), starszych harcerzy i starsze harcerki (powyżej 18 lat). W ciągu pięciu lat wojny chorągwie HP działały na Mazowszu, w Małopolsce i Małopolsce Wschodniej (Lwów), Wielkopolsce, Centralnym Okręgu Przemysłowym, na Tarnopolszczyźnie, Lubelszczyźnie i Polesiu. Łącznie Harcerstwo Polskie skupiało 4–5 tys. harcerzy i harcerek.

ZASADY IDEOWE

Działalność HP opierała się na następujących tezach programowych:

1. Harcerstwo jest ruchem narodowym mającym na celu dobro Polski i wychowanie Polaków na dzielnych obywateli-żołnierzy.
2. Harcerstwo opiera swoje zasady moralne na nauce Chrystusa – jest organizacją chrześcijańską.
3. Harcerstwo jest organizacją o wysokich wymaganiach etycznych – stąd musi pomnażać się nie na drodze „poboru” masowego, ale przez staranną rekrutację dobierać najodpowiedniejszych.
4. Harcerstwo nie przyjmuje do swych szeregów nie-Polaków – jest organizacją polską.
5. Harcerstwo jest organizacją społeczną, tj. nie może uzależniać się od biurokracji państwowej.

W praktyce tolerowano odstępstwa od wskazań zawartych w pkt 4, w niektórych drużynach działających przy klasztorach, gdzie ukrywano dzieci żydowskie,

PATROL

„OTO DZIS DZIEŃ
KRWI I CHWAŁY”

**ORGAN WALKI Z BROJNEJ
HUFCÓW POLSKICH**

2 LUTEGO 1944 R. NR. 1

Z TARCZĄ LUB NANIĘJ

**LOTNICTWU
SKRZYDLATEMU RYCERSTWU POLSKI**
na dzień 19 września 1943 roku, drugą rocznicę śmierci syna nad ziemią angielską, nie Polską--syna mego 22-letniego żołnierza Polski **Sp. Jerzego, Stefana Krzysztoła Zalewskiego**, Podchorążego rezerwy lotnictwa -- pilota, Harcerza Orlego 2-giej drużyny im. Tadeusza Rejtana Harcerstwa Polskiego.

Lotnik śpiewa:

Niech żyje młodość!
Gra nam w krwi poszumie
Pobudka jasna, jako lot o świcie
W Słońce patrzymy i w Zwycięstwa dumie
Do Ciebie, Polsko, lecimy...
Słyszycie ???
To samoloty huczą w nocnej ciszy...
Słysz nas wróg...
I Kraj nas wnet usłysz...
To my! To my!
Niczym nam są przeszkody!
Mocą silników i skrzydeł je skruszymy
Zginęła przestrzeń i czas!

„Patrol” - organ „Hufców Polskich” z 1944 r.

były one także przyjmowane w ich szeregach. Innym przykładem tolerancji panującej w HP jest fakt, że w 1943 r. w okresie walk o Getto Warszawskie harcerze na apel Zofii Kossak-Szczuckiej brali udział w akcji ratowania Żydów i przerzucie ich na stronę „aryjską”. Niektórzy z ratowanych znaleźli się potem w szeregach harcerstwa – np. w Kompanii Harcerskiej walczącej w powstaniu warszawskim znajdowały się dwie sanitariuszki pochodzenia żydowskiego: Estera Borenstein „Halina” i Chaja Borenstein „Irka”.

W opinii założycieli Harcerstwo Polskie stanowiło część szeroko pojętego ruchu narodowego, niezależnie od jego wewnętrznych podziałów politycznych. Miało ono wychowywać świadomych Polaków, ludzi silnych duchem, nienaganny moralnie, odpowiedzialnych za los Polski, gotowych do ofiar dla ojczyzny i narodu. „Harcerstwo jest syntezą nacjonalizmu i katolicyzmu” – napisał w swym podręczniku dla harcerzy Stanisław Sedlaczek. Duży nacisk kładziono na wychowanie religijne w duchu katolickim.

Harcerstwo Polskie a Szare Szeregi

Harcerstwo Polskie różniło się zasadniczo od Szarych Szeregów w poglądach na metody prowadzenia bieżącej działalności harcerskiej. W odróżnieniu od Szarych Szeregów było mniej zmilitaryzowane, nie wprowadzono regulaminów i stopni wojskowych, lecz zachowano przedwojenne programy wychowawcze i stopnie harcerskie. Kierownictwo Szarych Szeregów, wychodząc z założenia, że wojna szybko się skończy, chciało zaangażować młodzież w bieżącą walkę, natomiast harcerstwo narodowe stało na stanowisku, że wojna wyniszcza młode pokolenie fizycznie i moralnie, należy więc młodzież przed nią chronić. HP pozostało organizacją stricte harcerską, której działalność opierała się na zbiórkach, wycieczkach oraz organizacji obozów letnich pod przykrywką kolonii Rady Głównej Opiekuńczej. Przez cały czas okupacji w drużynach i zastępach trwała praca harcerska, choć nie używano mundurów i odznak. Cotygodniowe zbiórki

w mieszkaniach prywatnych wypełniały gawędy ideowe, zajęcia techniczne i śpiew. Młodzi zdobywali sprawności opracowane jeszcze przed wojną. Organizowano obchody świąt narodowych i konspiracyjne parady. Harcerstwo Polskie wraz z innymi podziemnymi organizacjami młodzieżowymi uczestniczyło w Akcji „M” polegającej na prowadzeniu pracy opiekuńczej i wychowawczej wśród niezorganizowanej młodzieży, która w czasie wojny najbardziej była narażona na demoralizację, np. harcerki pracowały w świetlicach dla dzieci i koloniach prowadzonych przez RGO.

Struktury Harcerstwa Polskiego współpracowały zarówno z Narodową Organizacją Wojskową (w ramach AK), jak i z NSZ. Harcerze mieli wolną rękę w wyborze organizacji, do której chcieli wstąpić. W praktyce szli tam, gdzie służyli ich koledzy i przełożeni z drużyny. Część harcerzy z Chorągwi Warszawskiej, po przejściu odpowiedniego szkolenia w 1940 r., uczestniczyła w działalności wywiadowczej, współpracując z wywiadem Związku Jaszczurczego. Pracę o tym charakterze HP prowadziło przez cały okres okupacji. Apolityczność harcerstwa została uszanowana zarówno przez NOW, jak i przez NSZ, gdyż nie zachowała się w dokumentach żadna wzmianka o próbach podporządkowania sobie HP przez którąś z tych organizacji. Kierownictwo HP zgadzało się na udział w walce harcerzy starszych, którzy byli lepiej ukształtowani psychicznie i bardziej odporni na demoralizację. Podczas gdy starsza młodzież odbywała kursy strzelania, kończyła podchorążówki w NSZ i NOW, młodszy harcerze byli przygotowywani do zadań pomocniczych – przechodzili kursy sanitarne, sygnalizacji, terenoznawstwa. Niezależnie od działalności harcerskiej członkowie HP brali udział w kolportażu prasy podziemnej i w akcjach małego sabotażu, m.in. rozlepiając plakaty, rozrzucając ulotki, malując napisy na murach, np.: „Komuna wróg Boga i Narodu”, „Hitler + Stalin = dwaj bandyci”, „Katyń = Oświęcim”. Słynne hasło: „PPR – Płatne Pacholki Rosji” było autorstwa harcerza HP Jana Lilpopa. Prowadzono ożywioną działalność wydawniczą. Od 1943 r. Harcerstwo Polskie współpracowało z „Warszawskim Głosem Narodowym” (organem Okręgu Stołecznego SN) w redagowaniu „Młodej Polski” – jednego z ważniejszych pism konspiracyjnych młodzieży.

Mimo że jednym z głównych celów Harcerstwa Polskiego była ochrona młodzieży przed represjami niemieckimi, wielu harcerzy zostało aresztowanych i za swą działalność zapłaciło życiem. Jedną z największych strat organizacji było aresztowanie w maju 1941 r. przez gestapo Stanisława Sedlaczka i jego śmierć (3 sierpnia 1941 r.) w KL Auschwitz. Z kadry HP zginęli także: Stanisław Lilpop – aresztowany i rozstrzelany w masowej egzekucji 10 lutego 1944 r. w Warszawie, Jan Lilpop – w czasie transportu do KL Auschwitz 30 czerwca 1944 r., Andrzej Otmianowski rozstrzelany pod Tarnowem 28 czerwca 1944 r. wraz z kilkoma harcerzami z drużyny. Najtragiczniejszym wydarzeniem w dziejach organizacji były masowe aresztowania członków chorągwi HP w Poznaniu w marcu 1940 r. Ogółem w poznańskim forcie uwięziono ok. 100 harcerzy, co doprowadziło do faktycznej likwidacji HP na

Stanisław Siedlaczek (1892–1941), naczelnik Harcerstwa Polskiego – „Hufców Polskich”, zamordowany w KL Auschwitz

tamtym terenie. Całe kierownictwo organizacji otrzymało wyroki śmierci, które zostały wykonane.

Powstanie warszawskie

Największą daninę krwi Harcerstwo Polskie złożyło w powstaniu warszawskim. Sformowano harcerskie jednostki wojskowe: Kompanię Harcerską, Harcerski Pluton Łączników oraz pluton sanitarny harcerek, wchodzące w skład Batalionu „Gustaw” (NOW-AK), które walczyły w obronie Woli, Starego Miasta i Śródmieścia. Wielu harcerzy HP walczyło w innych oddziałach tego batalionu, zwłaszcza w Kompanii „Gertruda”, w Batalionie „Antoni” (kompanie „Aniela”, „Alicja” i „Anna”) oraz w utworzonym w czasie powstania Batalionie „Harnaś”. Luźne grupy członków HP weszły w skład innych formacji: Batalionu „Ruczaj”, 104. Kompanii Syndykalistów, Zgrupowania „Chrobry II”, Pułku „Baszta”, Zgrupowania „Gurt” i Kom-

panii NSZ „Warszawianka”. Trudno ocenić wielkość strat poniesionych przez HP w czasie walk. Tylko oddziały harcerskie z Batalionu „Gustaw” straciły łącznie 66 harcerzy, co stanowiło 45 proc. ich stanu wyjściowego. Za wykazaną dzielność i odwagę żołnierze oddziałów harcerskich otrzymali 1 Krzyż Virtuti Militari i 24 Krzyże Walecznych.

Konspiracja antykomunistyczna

Po zajęciu Polski przez Armię Czerwoną w 1945 r. Harcerstwo Polskie kontynuowało podziemną działalność. Po zniszczeniu Warszawy władze organizacji przeniosły się do Krakowa. W naradach Naczelnictwa HP uczestniczyli: Witold Sawicki, naczelnik, hm. Zofia Rymar (komendantka Chorągwi Krakowskiej), ks. Mieczysław Oleksy (opiekun religijny), phm. Jan Chmielnikowski (członek Komendy Chorągwi Krakowskiej), hm. Halina Sadkowska (od kwietnia 1945 r. po wyjściu z obozu w Ravensbrück) oraz ks. Mizga. W obawie przed aresztowaniami kadry harcerskiej Witold Sawicki zakazał podległym sobie strukturom ujawniania się. Wśród ośrodków, które wznowiły działalność, była Warszawa, gdzie pod kierownictwem hm. Andrzeja Tretiaka (po jego aresztowaniu, pod kierownictwem phm. Macieja Nasierowskiego) odtwarzano stare drużyny i formowano nowe. Jednym z wychowanków HP w Warszawie był prof. Henryk Samsonowicz. Kontynuowała swoją działalność Chorągiew Lwowska, której harcerze do połowy 1945 r. działali w organizacji NIE (Niepodległość), wydawali i kolportowali podziemną prasę. Innymi ośrodkami pracy HP były: Kraków, Częstochowa, Białystok, mniejszymi – Łódź, Opole, Rzeszów, Zakopane. Część drużyn podjęła bezpośrednią współpracę z oddziałami zbrojnymi Narodowego Zjednoczenia Wojskowego (NZW).

W połowie 1945 r. władze Harcerstwa Polskiego rozpoczęły starania o zalegalizowanie części drużyn. Niektóre – głównie żeńskie w Krakowie i Warszawie – funkcjonowały jako koła Polskiego Czerwonego Krzyża, inne włączyły się do oficjalnego ZHP. Wiązało się to ze zmianą początkowo wrogiego stosunku do koncesjonowanego przez komunistyczne władze ruchu harcerskiego, który – zasilany przez przedwojenną kadre i członków Szarych Szeregów – był jedną z nielicznych oaz niezależności. Nie zdołano jednak doprowadzić do końca akcji przenoszenia drużyn do ZHP. W grudniu 1945 r. Urząd Bezpieczeństwa przeprowadził serię aresztowań działaczy HP. W więzieniu mokotowskim w Warszawie znaleźli się Witold Sawicki, Halina Sadkowska, Krzysztof Eychler, Jerzy Świdorski, Zofia Rymar i ks. Mieczysław Oleksy.

Władze komunistyczne starannie przygotowywały proces komendy HP, który rozpoczął się 20 lutego 1947 r. Liczono, że jego wydźwięk propagandowy zastraszy młodzież harcerską. Sąd wojskowy skazał Witolda Sawickiego na osiem lat pozbawienia wolności i dwa lata utraty praw publicznych, Halinę Sadkowską i Jerzego Świdorskiego – na trzy lata, a Krzysztofa Eychlera – na rok. Ostatecznie skazanych objęła ustawa amnestyjna z 22 lipca 1947 r. i opuścili więzienie. Jednolita ogólnopolska struktura HP przestała istnieć. Do początku lat 50. działalność harcerską kontynuowały rozproszone grupy młodzieży wywodzące się z HP. Na Śląsku i w Małopolsce działały w tym czasie cztery zorganizowane grupy młodzieży wywodzącej się ze Lwowa, używające nazwy „Harcerstwo Polskie”. Wraz z rozbiciem ich przez UB działalność Harcerstwa Polskiego na terenie Polski zamarła ostatecznie.

DODATEK SPECJALNY IPN REDAGUJĄ:

Wojciech Muszyński, Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej w Warszawie

ul. Chłodna 51, 00-867 Warszawa, tel. 022 526 19 66

Rafał Sierchuła, Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej w Poznaniu

ul. Rolna 45a, 61-487 Poznań, tel. 061 835 69 59

Sprzedaż wydawnictw własnych IPN – Gospodarstwo Pomocnicze IPN, tel. 022 581 88 20

Więcej o działalności Instytutu Pamięci Narodowej: www.ipn.gov.pl

Nagroda

Kustosz Pamięci Narodowej

Dla tych, którzy
zachowywali polską historię
dla przyszłych pokoleń

Ruszyła kolejna edycja nagrody.
Na zgłoszenia czekamy do 10 marca.
Więcej informacji na stronie
www.ipn.gov.pl/kustosz

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ